

‘IN EEN KAPITALISTISCH REGIME LEEF IK NIET VAN WAT IK KRIJG, maar van wat ik verdien, en iets verdienen doe ik niet door iets aan mijn medemens te schenken, maar door de concurrentie met hem aan te gaan,’ schrijft Marc De Kesel in zijn nieuwe boek *Niets dan liefde, het vileine wonder van de gift*.

Dat vat ook de ethiek van onze kapitalistische maatschappij samen. Iets krijgen is vernederend, wij verdienen iets en in het woord ‘verdienen’ klinkt altijd de echo van rechtvaardigheid door. Denk aan de uitdrukking: ‘Dat zal je wel verdiend hebben.’

Zowel de straf als het loon is wat wij verdienen, ons salaris en onze gevangenisstraf hangen als het goed is samen met onze daden, zijn het gevolg van die daden. Daar waar de samenhang lijkt te ontbreken spreken we in het geval van loon tegenwoordig over ‘zelfverrijking’. Interessant is dat filmsterren en sporters ongeacht hun salaris zelden tot nooit worden beticht van zelfverrijking. Kennelijk bevinden zij zich op het niveau van de halfgoden en kunnen wij hun prestaties niet meer met de menselijke maat meten. Goed, toen de Nederlandse voetballers in juni terugkeerden van het EK was er een enkeling die hun op Schiphol toeriep: ‘Zakkenvullers.’ Maar dat had meer met tegenvallende prestaties dan met exorbitante salarissen te maken.

Om te kunnen weten wat iemand verdient laten wij ons gevoel spreken en dat gevoel is zoals bekend grillig. Zo is ook ons rechtvaardigheidsgevoel een akelig grillige aangelegenheid.

Nota bene Hans Wiegel sprak in een column in *NRC Handelsblad* weemoedig over de tijd dat voetballers na hun carrière een sigarenwinkel kregen in plaats van te gaan golfen, met miljoenen op de bank. Voor een liberaal een merkwaardige verzuchting. Maar de enige ideologie die het huidige kapitalisme verdraagt is kennelijk de nostalgie, het weemoedige en altijd ietwat gemythologiseerde besef dat mensen vroeger echt kregen wat ze verdienden.

De Kesel stelt terecht dat het kapitalisme een logisch vervolg is op religie, het geloof dat rechtvaardigheid bestaat en waar die nog niet bestaat elk moment kan zegevieren. Het is inderdaad ongeremde hoop op gerechtigheid die religie verbindt met kapitalisme. Wij steken ons in de schulden om aan te schaffen waar we recht op menen te hebben en wat we niet langer wensen te missen. Die schulden zijn essentieel, zowel voor het voortbestaan van het kapitalisme als voor ons eigen genot en schuld is ook een essentieel onderdeel van de monotheïstische religies.

Religie berust op de belofte dat we na de dood naar het paradijs gaan en dat we dus uit ons lijden verlost worden, dat het lijden uit het verleden zal worden gecompenseerd. Religie vraagt van ons het genot nú te verzaken om er later zoveel meer genot voor terug te krijgen. Bij het

kapitalisme is dat andersom, het geeft ons de gelegenheid nu te genieten om er later voor te betalen. Maar beide systemen gaan uit van een rekening die in de toekomst zal worden vereffend. De religieuzen leggen de nadruk op het sparen voor later, de kapitalisten leggen de nadruk op het lenen. In die zin zijn religie en kapitalisme communicerende vaten. Allebei gaan ze uit van een en hetzelfde dogma dat de boekhouding nu nog niet klopt maar in een verre toekomst kloppend zal worden gemaakt. Het is een illusie, en vermoedelijk een gevaarlijke illusie, zowel van politici als van vooruitstrevende theologen en priesters, dat kapitalisme en religie zonder schuld bestaanbaar zijn.

Maar De Kesel schreef geen economisch boek, het is hem te doen om wat vooraf gaat aan de transactie en de daarmee per definitie verbonden illusie van rechtvaardigheid — elke transactie stoelt op de gedachte dat koper en verkoper iets winnen bij de deal. Het gaat hem om het leven zelf zeg maar, iets wat wij onmogelijk verdiend kunnen hebben. Wij hebben het gekregen zonder dat te hebben verdiend.

God heeft ons dit misschien gegeven maar waar God is gestorven zijn het de mensen die ons hebben gegeven wat wij zijn en dat roept eveneens de twee belangrijke vragen op: waarom hebben we dit leven gekregen en hoe komen we er weer vanaf?

De Oudtestamentische god, waarover De Kesel dit keer weinig spreekt, is een god waarbij de gift nog een transactie is. Hij geeft wel maar hij wil er iets voor terug en waar over giften in het Oude Testament wordt gesproken, bijvoorbeeld als wordt gesteld dat op een gedeelte van het veld niet mag worden geoogst en dat de armen daar mogen plukken, is de gift vooral moreel pragmatisme dat bedoeld is om een samenleving goed te laten functioneren. Pas in het Nieuwe Testament ‘ontsnapt [de gift] aan elke vorm van economie’. Daar immers wordt de gift een offer, de zoon van God offert zichzelf op voor ons. Het is een gift die zich onttrekt aan de economie, want wat kun je iemand teruggeven die zichzelf heeft opgeofferd?

De Kesel stelt dat de christelijke god een entiteit is die alleen maar geeft; een wrede, niets ontziende gever omdat men hem niets kan teruggeven. Totale vergevingsgezindheid is ook wreedheid.

Volgens De Kesel wil elke gift eigenlijk een offer zijn. Anders gezegd, de gift is ook altijd de gever zelf. Als Shylock een pond vlees van Antonio vraagt als onderpand denkt hij vermoedelijk in hetzelfde paradigma. Als de gever altijd ook zelf de gift is, dan is degene aan wie men geld leent ook altijd het onderpand. Maar Shylock verliest zich in een economische transactie, beter gezegd, de economische transactie verhult waar het werkelijk om gaat, een genoegdoening die zich niet meer in geld laat uitdrukken.

Als De Kesel gelijk heeft dat de samenleving niet op de economische grondslagen is gebouwd waarbij de menselijke verhoudingen gereguleerd worden door transacties die beide partijen idealiter voordelen opleveren, maar door iets wat zich aan die economie onttrekt, de gift, waarbij gever en gift altijd dreigen samen te vallen, dan kunnen wij niet langer volhouden dat wij het autonome subject zijn; wij zijn niet de kantiaanse mens die nooit middel mag worden maar altijd doel moet blijven. Wij zijn immers zelf wat weggegeven moet worden of waarop het verlangen van de ander zich richt, in beide gevallen dus niet het subject maar het object.

Aan de hand van twee films van Lars von Trier, *Dogville* en *Manderlay*, schetst Van Kesel de politieke en morele implicaties van de gift.

In *Dogville* komt Grace, een jonge vrouw, naar een dorpje in Amerika, Dogville genaamd. Zij geeft de gemeenschap iets waarnaar de gemeenschap al lange tijd heeft verlangd, maar zij geeft zichzelf niet.

Grace, zo schrijft De Kesel, heeft de mensen van Dogville herinnerd aan datgene waarnaar zij verlangen en de tragische vergissing die de gemeenschap maakt is dat zij gelooft dat datgene wat hen aan hun verlangen herinnerde tegelijkertijd datgene is waarnaar zij werkelijk verlangen. De gemeenschap moet haar op alle mogelijke manieren misbruiken om erachter te komen dat Grace niet het werkelijke object van hun verlangen is, wat haar vervolgens uiteraard wordt verweten. Zij stellen dat de gift niets is zonder de gever.

Als haar vader terugkomt besluit zij niet langer vergevingsgezind te zijn, maar de dorpsbewoners, die in haar het object van hun verlangen zagen, volledig uit te roeien. Alleen een hond mag blijven leven.

Volgens De Kesel onderneemt Grace de wraakoefening niet als subject maar als object, in Kesels woorden: 'als het begeerde-tegelijk-abstracte "ding" waar de goegemeente zich door aangetrokken voelt.'

De ware gift dooft het verlangen uit en precies dat is ook wat het verlangen wil. Zoals elke gift een offer wil worden, zo wil elk verlangen gedooft worden, wat niet helemaal hetzelfde is als bevredigd worden.

Een van de motto's die De Kesel zijn boek heeft meegegeven is een anekdote van Rumi, een islamitische mysticus. Een geliefde verwijt haar minnaar dat hij alles heeft gedaan om zijn liefde te bewijzen behalve sterven. De oorsprong van de liefde noemt zij 'de dood, het verdwijnen, het niet-bestaan'. Ofwel de gift is van de dood afkomstig. De gift wil een offer worden of zoals in het geval van Dogville van Lars von Trier, een brandoffer, maar niet om een god gunstig te stemmen maar om een einde te maken aan de toestand dat wij niet kunnen teruggeven wat wij hebben gekregen.

Zoals De Kesel elders in zijn boek schrijft: ‘Het subject wil echter zijn lustkapitaal niet alleen consolideren of verder uitbreiden, het wil in laatste instantie voorgoed van die zorg voor dit kapitaal af. Het wil alle zorg achter zich laten, het wil alle kapitaal soeverein verspillen. Zijn diepste wens bestaat erin ooit eens “zichzelf” te verliezen of weg te kunnen schenken. Pas daarin ligt de ultieme “bevrediging” van zijn lust-economisch streven.’

Misschien is dat wel het echte probleem van het kapitalistisch systeem, het hangt van zelfbehoud aan elkaar en eist dat de deelnemers willen vermeerderen wat zij hebben, terwijl De Kesel in dit boek nu juist uitlegt dat wij wat wij hebben en wat wij zijn willen kwijtraken.

Wij zijn wat wij willen kwijtraken en verspillen. Ook daarom zit in de gift een wreedheid besloten. Het verlangen dat die gift mogelijk maakt verwijst namelijk niet naar de vrijheid maar naar de slavernij. Wij willen onszelf wegschenken, maar wij willen dat de ander zich ook aan ons wegschenkt.

Op het moment dat de gift, de ultieme gift, het zichzelf wegschenken, toch weer een economische transactie wordt, verandert zij in het doodsverlangen, in het wegvagen en doen verdwijnen van het object waarop wij ons verlangen hebben gericht en in het doen wegvagen van het object dat wij zelf zijn.

Om deze altijd dreigende transformatie beter te kunnen doorgronden zult u het boek van De Kesel moeten lezen.

Uitgesproken op dinsdag 10 juli 2012 bij de presentatie van Niets dan liefde in café P96 te Amsterdam.